

Miquel Calsina

Joan ESTRUCH, *Crec recordar. Memòries*, Barcelona, Fragmenta, 2019, 186 pàgines.

Diuen que un psicoanalista no serà mai un bon terapeuta si, més enllà de completar els estudis pertinents, abans no ha fet ell mateix un treball seriós d'autoanàlisi. No sé si en el cas dels sociòlegs es pot afirmar el mateix, però d'entrada té la seva lògica: hom pot comprendre millor i parlar amb més propietat de la societat que l'envolta, si també pot situar-hi la pròpia trajectòria personal, familiar o professional; és a dir, si és capaç de diagnosticar amb la necessària neutralitat valorativa fins a quin punt unes circumstàncies i un entorn social específic poden condicionar les pròpies opcions i decisions al llarg de la vida. En aquest sentit, el professor Estruch afirma, per exemple, que el fet de venir d'una família protestant va influir decisivament en la seva opció per la sociologia, i més específicament per la sociologia de la religió: «vaig anar a parar a la sociologia per poder estudiar la religió. [I l'interès per la religió] ve del fet d'haver nascut en una societat en la qual jo era diferent, precisament per raons religioses. La religió no era, per a mi, un fet evident, connatural, sinó quelcom que calia entendre i que obligava a reflexionar» (p. 175).

Hi ha una certa tradició, en la sociologia contemporània, del que en podríem dir «introspecció sociològica». *Esquisse pour une auto-analyse*, el darrer llibre escrit per Pierre Bourdieu abans de morir l'any 2002, n'és un clàssic (tot i que val la pena remarcar que Bourdieu blasmava el gènere biogràfic en general, del qual desconfiava obertament). Tampoc no ha passat desapercbut els darrers anys *Retour à Reims* (2009), amb el qual el també sociòleg i filòsof francès Didier Eribon, després de la mort del seu pare, es capbussa en els seus orígens per a reflexionar críticament com una infància en el context (l'*habitus*) d'una família de classe obrera pot arribar a incidir en la construcció de la pròpia identitat personal. I a la inversa: com la història concreta d'un individu també pot ajudar a entendre i explicar un conjunt de fenòmens socials i polítics.

No es pot dir que el llibre de Joan Estruch pertanyi sense més a aquest gènere. *Crec recordar* no pretén ser un exercici de comprensió de la pròpia trajectòria intel·lectual o personal, com tampoc no es pot dir que estiguem davant d'unes *confessions* o d'una autobiografia intel·lectual *stricto sensu*. Diria, sense risc d'equivocar-me gaire, que si bé es tracta d'un text que té una mica de tot plegat, el principal objectiu d'Estruch amb aquest exercici tan personal és consignar un conjunt de fites vitals i de *memòries* personals que considera rellevants (no debades aquest darrer terme encapçala el subtítol: *Memòries*), tasca per a la qual ha «consultat» sobretot els seus «records més precisos», conscient tanmateix que la memòria és selectiva —i *infidel*, com deia Machado—, i que la tendència a reinterpretar el passat en funció de les circumstàncies del present és una temptació difícil de mantenir a ratlla (Peter Berger en diu *alternació*). Per això Estruch, quan ha calgut confirmar o contrastar alguna dada, no ha dubtat a recórrer a les seves agendes d'anys enrere, cosa que per altra banda confirma la utilitat d'una eina cada vegada més en desús, sovint substituïda avui pel calendari dels *smartphones*, ni de bon tros tan segurs, malgrat tot.

Hi ha, de bell antuvi, un seguit d'esdeveniments biogràfics que marquen d'una manera especial Estruch, com deixa ben palesa la successió de tretze capítols i un apèndix que configuren el text. Els antecedents protestants de la família paterna ja els hem mencionat abans, però n'hi ha d'altres igualment rellevants: l'educació rebuda i el clima de llibertat —també de llibertat religiosa— que es respirava al Liceu Francès en el context del nacional-catolicisme dels anys cinquanta; el treball amb l'actiu moviment ecumènic de la Barcelona dels anys seixanta i setanta, que l'ajuda a teixir una bona xarxa de relacions personals i amb entitats, a participar en trobades internacionals, a veure món i sobretot a conèixer la qui serà la seva esposa i companya inseparable; el seu contacte amb un Taizé encara en construcció; Menorca, que durant una bona colla d'anys esdevindria el seu refugi per als períodes de descans i de vacances amb la família; la descoberta de la immigració, «dels altres catalans», i la seva implicació amb el centre social de Can Clos durant els primers anys d'universitat, on impartia classes nocturnes als joves del barri. Ben segur que

allà hi devia experimentar ja el rol del sociòleg-filantrop, propi d'una primera fase en el procés d'institucionalització de la sociologia, tal com explicaria uns anys més endavant a l'assignatura d'introducció que impartia a la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Unes classes que vaig tenir la sort de cursar amb ell, de ben poc, l'any 1992, just quan tornava d'una estada llarga a la Universitat de Boston (pp. 118-119), ja amb el seu «estudi més ambiciós» en marxa: una recerca exhaustiva sobre l'Opus Dei, publicada el 1993 (p. 134). M'ha entusiasmat constatar que vam poder gaudir de la seva faceta de professor brillant en un període que ell mateix defineix com els «anys daurats» de la seva trajectòria (p. 108), quan molts vam descobrir i llegir per primera vegada —ja en la seva versió traduïda al català—, la *Invitació a la sociologia* de Peter Berger, encara ara «la millor introducció a la sociologia que s'ha escrit mai» (p. 145).

La seva relació intensa i progressiva amb sectors del món catòlic més obert, sobretot amb una bona colla d'amics capellans d'aquells que fins fa poc en dèiem *conciliars*, va ser un factor humà determinant per a una «gradual transició» (no pas conversió) que farien ell i la seva dona cap al catolicisme a partir dels anys setanta i vuitanta: «simplement, el món en el qual ens movíem era cada vegada més el món catòlic»; i van establir definitivament la seva «llar espiritual» al monestir benedictí de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona, fins avui mateix (pp. 95-96). Tot un seguit d'esdeveniments i d'experiències personals, en definitiva, que han anat confirmant, edificant i donant curs, d'una manera o altra, al que s'ha manifestat com una de les vocacions més rellevants i més fructíferes de la sociologia a Catalunya. I més enllà.

No es pot dir de cap altra manera que no sigui aquesta: en el cas de Joan Estruch, l'ofici de sociòleg és una vocació. Una *crida* que es manifesta de manera espontània i sense concessions des de ben aviat, com quan, davant la inexistència d'estudis de sociologia en el panorama acadèmic de l'època, l'any 1961 decideix matricular-se a Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. Una decisió presa volgudament de manera transitòria i com un tràmit inevitable, perquè per descomptat que el fet més destacat i determinant en el seu encamina-

ment i salt definitiu cap a la sociologia i el món acadèmic és l'etapa de la Universitat Catòlica de Lovaina. Estruch va tenir clar des del primer moment que per aprendre a fer de sociòleg havia d'anar a l'estranger. Un conjunt de circumstàncies favorables (entre les quals una beca del Consell Mundial d'Esglésies) el porten a fer una estada de tres anys a Lovaina. Allà, gràcies a professors com François Houtart i Jean Remy, entra en contacte amb l'obra de Peter Berger i Thomas Luckmann, que han tingut un paper decisiu i han influït molt a fons en la seva manera de concebre i de practicar la sociologia: «Remy, Berger i Luckmann són, juntament amb Max Weber i Alfred Schütz, els noms que més vegades m'han sentit repetir els meus estudiants durant més de quaranta anys» (p. 75). A Berger i Luckmann els coneixerà personalment més tard. Estruch anota precisament una darrera entrevista en profunditat que va fer a Luckmann l'any 2007, fruit d'un encàrrec que es va anar perfilant per al número 5 de la revista *VIA* (avui desapareguda, malauradament), de la qual jo era director. Més que una entrevista, vam tenir el goig de poder publicar una conversa extraordinària entre dos grans de la sociologia contemporània (amb fotografies, si no recordo malament, realitzades per la seva esposa Heide).

Crec recordar és un text deliciós, amb una trama i una estructura que conviden a llegir-lo d'una tirada. Hi ajuden un estil i una prosa amables, acompanyades d'una finor i d'un sentit de l'humor ben característic, destil·lat oportunament amb les dosis adequades. Amb tot, no s'estalvia una bona repassada, severa però coherent amb la seva trajectòria d'honestedat intel·lectual i acadèmica, a la progressiva *funcionarització* del professorat universitari: «el procés de burocratització de la universitat avança a marxés forçades i triomfa de ple aquella *tecnocràcia il·liberal* que denunciava Mills ara fa cinquanta anys a *La imaginació sociològica*. Els pedagogs s'han apoderat de la universitat i en tenen el control» (p. 111).

Una de les coses més estimulants, que segurament més recordem i agraïm del professor Estruch els milers d'alumnes que hem passat per les seves aules, és la seva capacitat d'exposar una sociologia reflexiva i encarnada alhora, contrastant magistralment el món conceptual amb

la realitat més quotidiana. Dos exemples que s'expliquen en el llibre posen de manifest aquesta habilitat. El primer: dos Divendres Sant transcorreguts a Àvila amb un salt d'una quinzena d'anys entre un i altre (el primer fou l'any 1964) esdevenen la constatació pràctica i vivencial del que ha significat l'accelerat procés de secularització a Espanya (p. 48). I el segon: la manera com l'experiència del servei militar esdevé una primera intuïció del que és una *institució total*, abans fins i tot de llegir el memorable treball d'Erving Goffman (p. 54).

Tres temes al calaix de les coses que personalment m'hauria agraït que entrés a detallar una mica més. El primer: la raó per la qual no va allargar l'etapa de Lovaina, quan tot feia pronosticar una estabilitat laboral imminent i un reconeixement professional accelerat, en una institució de prestigi, al costat de referents com Houtart o Remy. El segon: enguany celebrem els vint-i-cinc anys del Concili Provincial Tarraconense, en el qual Estruch va tenir un paper molt actiu i compromès. Tot i el seu llibre *Concili endins* (1995), estic segur que a molta gent d'Església els interessaria saber quina valoració en fa avui, un quart de segle després. Estruch deixa entreveure un balanç més aviat pobre i insuficient del Concili Provincial (cosa gens estranya), però hi passa tímidament i de puntetes (p. 96). I el tercer i últim: quina llàstima no haver prosseguit amb l'estudi de sociologia monàstica..., més encara tenint en compte l'evolució tristament minvant del món monàstic a casa nostra. Vistes algunes recerques recents a França en aquest camp (Danièle Hervieu-Léger, Isabelle Jonveaux...), el d'Estruch hauria estat un estudi que hauria obert camins, sens dubte.

Finalment, he trobat extraordinari poder constatar que es pot ser un sociòleg de primer nivell i declarar-se creient amb tota la naturalitat del món. *Crec recordar* acaba amb una professió de fe envejable: «He estat un home afortunat, molt afortunat fins i tot, que ha viscut una vida plena, rica i feliç. Desitjaria preservar aquesta felicitat fins que m'arribi l'hora. Però sé que no depèn de mi i crec que allò que el futur em depari és a les mans de Déu, en qui sempre he cregut i en qui, ple de joia, sempre he confiat i esperat» (p. 167).

Antoni Matabosch

Reflejos del Cántico de las criaturas. Fotografía creativa comentada (fotografías de Sor ISAURA; textos de Rosa RODRÍGUEZ BRANCHAT), Madrid, San Pablo, 2019, 238 pàgines.

He quedat impressionat de l'obra d'art que tinc a les mans. Es tracta bàsicament d'un original treball fotogràfic fonamentat en els reflexos que prescindeix dels programes de retoc d'imatges. L'autora és sor Isaura, una religiosa del Monestir de Santa Maria de Pedralbes, el recinte del qual ha convertit en el seu particular univers, on ha sabut recrear un món d'imatges artístiques de gran qualitat i contemporaneïtat. L'artista realitza cent catorze fotografies que descriuen plàsticament tots els versos del *Càntic de les criatures* de sant Francesc d'Assís, amb una tècnica molt pròpia i que no ha revelat amb exactitud. El llibre reproduceix tot el *Càntic de les criatures* dividit en cinc parts, acompanyat i il·luminat per les fotografies, amb uns encertats comentaris de Rosa Rodríguez Branchat. Com diu molt bé la Introducció, «en las páginas de este libro Rosa Rodríguez Branchat relee y reinterpreta el Cántico a través de los versos de San Francisco y las imágenes de Sor Isaura. Su trabajo nos ayuda a comprender el lenguaje de la imagen, a captar su esencia, para saber traducir esa imagen en palabras, escuchando los latidos misteriosos de la creación» (p. 9).

En el llibre es destaca que l'activitat artística de sor Isaura té a veure amb el treball del també franciscà Roger Bacon, que en el segle XIII dedicà part del seu treball a la reflexió i la refracció de la llum. Sor Isaura experimenta les lleis i els fenòmens de la llum i obté reflexos com a resultat de la utilització de cristalls i espills i de les imatges superposades. En el llibre també s'insisteix que l'obra de sor Isaura està en línia amb el món de la filosofia franciscana, estructurada, aprofundida i formulada per sant Bonaventura i que ara ens il·lumina per adonar-nos de la relació existent entre aquestes fotografies i la concepció franciscana del món que sorgeix del *Càntic de les criatures* i apreciar-la. Diu: «Qui no es trobi il·luminat per esplendors tan immenses de les coses creades és cec; qui no es desperti davant de tants clamors és sord; qui no es vegi estimulat per totes aquestes coses a

lloar Déu és mut; qui, malgrat aquests indicis tan evidents, no dirigeixi la seva ment al primer principi és un neci» (*Itinerarium*). Amb la seva teoria de l'exemplarisme, sant Bonaventura posa en Déu les idees i els models, i Déu crea lliurement allò que ha concebut. Per tant, el món és un llibre en el qual es manifesta qui el va crear. És el que ens diu el papa Francesc: la natura és un llibre esplèndid a través del qual Déu ens parla i se'ns hi reflecteix quelcom de la seva formosor i de la seva bondat: «Con sus peculiares y crípticos reflejos fotográficos, provocados de manera voluntaria, la artista comparte esta visión ya existente en la primera reflexión filosófica a partir de la obra y la vida de san Francisco. Reflejar implica, en el ámbito de la física, el retroceso de la luz a la causa que provoca la imagen reflejada. Los reflejos son, en las fotografías de Sor Isaura, la expresión plástica de la analogía del mundo con su creador» (p. 16).

El claustre del Monestir de Pedralbes, magnífic, és l'objecte, o potser hauríem de dir el punt de partida, de les fotografies. Del mateix claustre i de les imatges superposades, en treu evocacions al transcendent. Els comentaristes ho comparen amb allò que en l'àmbit de la música seria l'efecte provocat pel baix continu d'un concert barroc.

La part central de l'obra es divideix en les cinc parts del *Càntic de les criatures*: introducció, tres quadres i conclusió. En cada apartat es van reproduint els versos de Francesc, acompanyats de fotografies i d'uns encertats comentaris que fan més intel·ligible la síntesi de paraula i fotografia. Al final del llibre hi ha el text original del *Càntic de les criatures*, de 1226, i trenta-una traduccions, des del català, al casubi o el xinès.

Com es diu en l'Epíleg, «la presente obra rompe barreras para deleitar los sentidos más profundos. Contiene luz, música y palabras que quieren llegar hasta los lugares más recónditos. Aúna diferentes disciplinas, partiendo de las artes de san Francisco y Sor Isaura, entrelazados por la historia que Rosa Rodríguez Branchat hila con rigurosidad. En su conjunto es una obra de expresión científica en su vertiente más espontánea y que puede dar luz en tiempos de penumbra a una humanidad que convive iluminada por el mismo Sol» (p. 169).